

Pompen of Verzuipen!

Recensie: Roger Jacobs en Jef van Doorslaer
"Het pomphuis van de 21ste eeuw, Educatie in de actieve welvaartsstaat"
 Garant, Leuven-Apeldoorn, 2000, 168 blz.

Toegegeven, het beeld van het 'pomphuis' is suggestief: vier eeuwen terug, in de 17de eeuw, werd in Holland de volgende aanpak bedacht voor onverbeterlijke werkweigeraars. De werkonwillige werd in een ruimte opgesloten, waarna er water in de ruimte werd gepompt. Eerst tot zijn knieën, dan tot zijn middel en als hij nog niet wilde werken tot zijn oksels. Om te ontsnappen aan de verdrinkingsdood moest de werkonwillige hard beginnen pompen, tot de kamer weer leeg was. Het was de bedoeling dat werkonwilligen ontdekten dat ze toch sterk genoeg waren om prestaties te leveren. Naar verluidt verkozen sommige verstokte luiards de verdrinkingsdood boven het pompen, wat volgens sommigen maakte dat de straf in onbruik geraakte.

Volgens de auteurs van dit boek is er een parallel tussen dit 17de-eeuwse activeringsmiddel van het pomphuis en de huidige praktijk om werkzoekenden tot arbeid te activeren. Er wordt ook

nu, in de 21ste eeuw, druk gezet op laaggeschoolden, die geprest moeten worden om inspanningen te leveren die hen tot een hogere geletterdheid moeten leiden. Werkloosheid wordt tegenwoordig immers opnieuw gedefinieerd in termen van opleidingstekorten, deficiënties en ontbrekende basisvaardigheden. Het is de verantwoordelijkheid van de werkloze om aan die tekorten wat te doen, zoniet wordt met sancties bedreigd.

Deze evolutie ergert de auteurs mateloos, of meer precies: de blindheid bij beleidsmakers voor een aantal maatschappelijke ontwikkelingen – die mede verantwoordelijk zijn voor het feit dat nogal wat mensen uit de loonarbeid worden gestoten.

In het eerste deel wordt een evolutie geschetst van een praktijk van strijd tegen het 'analfabetisme' naar een praktijk van het 'upgraden' van geletterdheid. Deze evolutie hebben de auteurs, allebei werkzaam in het Centrum

71

Basiseducatie te Hasselt, aan den lijve ondervonden. Je proeft een zekere nostalgie naar de beginjaren van de strijd tegen het alfabetisme. Er wordt verwezen naar Paulo Freire's inspirerende boek *Pedagogie van de onderdrukten*. De hierop geïnspireerde praktijk was er een voor gelijke rechten en kansen. Toen, in de jaren 70 en 80 ging het om het culturele luik van een globale strijd tegen de armoede en de uitsluiting. De doelstellingen waren ondubbelzinnig emancipatorisch, en dit zowel op individueel als op structureel niveau. Kortom: links voelende mensen konden zich ondubbelzinnig voor dit soort werk inzetten.

Een en ander verandert naarmate de Vlaamse alfabetiseringsprojecten evolueerden naar Centra voor Basiseducatie, verspreid over het hele Vlaamse land. Vanaf nu leverde het Decreet op de Basiseducatie van 1990 leverde het wettelijke kader. Een en ander ressorteerde niet langer onder 'Cultuur' maar onder 'Onderwijs'.

Een belangrijke breuk in de genoemde evolutie is het opduiken van de term basisvaardigheden. Volgens Jacobs en Van Doorslaer gaat het hier om de 'basic skills'-benadering, zoals die in de Angelsaksische gebieden werd ontwikkeld. Basisvaardigheden zijn kwalificaties waarover mensen moeten beschikken om zich in het dagelijks leven – en vooral op de arbeidsmarkt – te kunnen handhaven. Pas als een individu zich deze vaardigheden eigen maakt, verzekert dit zijn of haar

kansen op maatschappelijke integratie via loonarbeid, en levert het individu een bijdrage aan het op peil brengen van onze economie. De auteurs verwijzen naar ettelijke documenten van de Europese Commissie, de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), de bedrijfswereld, het Vlaams Economisch Verbond waarin keer op keer gewezen wordt op nieuwe uitdagingen als de internationalisering en globalisering van de economie, die – samen met de pijlsnelle technologische evoluties – het noodzakelijk maken dat Vlaanderen investeert in levenslang lerend onderwijs, vorming, opleiding, training... In het bijzonder moet er aandacht gaan naar de inzetbaarheid of 'employability' van de langdurig werklozen, die overwegend laaggeschoolden zijn. Scherpe woorden hebben de auteurs over voor het Vlaams Ondersteuningscentrum voor de Basiseducatie (VOCB), dat blijkbaar volgens hen al te kritiekloos meegaat met het economische perspectief dat door de genoemde overheden opgelegd wordt, en dat volgens de auteurs haaks staat op de oorspronkelijke inspiratie van het alfabetiseringswerk.

(In het boek wordt trouwens in bedekte termen gerapporteerd over het conflict tussen de Limburgse Centra voor Basiseducatie en het VOCB, toen de Limburgse Centra besloten niet mee te stappen in het voorjaar 1998 in een campagne, waarbij een arbeidsmarktgeoriënteerde basiseducatie in de focus stond, onder

het motto: "Verhoog je kansen op werk. Volg basiseducatie!").

In deel II van het boek wordt een stukje recente geschiedenis gepresenteerd. De opkomst van de actieve welvaartstaat wordt geschetst tegen de achtergrond van de geprogrammeerde welvaartstaat (1961 – 1974) en de matigende welvaartsstaat (1982 – 1999). De stelling van de auteurs is dat het concept van de actieve welvaartsstaat van de paars-groene regeringscoalitie geen fundamentele koerswending inhoudt, op het vlak van de economische en sociale politiek. "Er wordt voortgebouwd op de fundamentele die gelegd werden door de matigende welvaartstaat: de nederlaag die de arbeidersbeweging ontegensprekelijk geleden heeft wordt niet ongedaan gemaakt, maar integendeel verder geconsolideerd." (p. 77)

De 'activerende' benadering is niet nieuw, volgens Jacobs en Van Doorslaer. Ook Miet Smet had in een vorige regering activerende initiatieven: Smetbanen, de PWA's... Maar het vaderschap i.v.m. de ideeën over de 'actieve welvaartstaat' wordt toch toegeschreven aan de huidige Minister van Sociale zaken Frank Vandenbroucke. De ideeën van Frank Vandenbroucke worden toegelicht, waarna een uitweiding volgt over de historische wortels van het activeringsdenken. Die liggen, volgens de auteurs, in de Verenigde Staten en in Groot-Brittannië waar activering toch snel erg paternalistisch en disciplinerend wordt. Vermoedelijk willen de auteurs

waarschuwen tegen ontsporingen van de gedachten van Frank Vandenbroucke, al overtuigt me dat niet echt. Frank Vandenbroucke hoort toch niet echt in het gezelschap van Ronald Reagan en Margareth Thatcher thuis. Verder volgt een uitweiding over de praktijk van de 'arbeidstoeleiding' en van het 'welzijnswerk', twee contexten waar activerende toeleiding naar loonarbeid georganiseerd worden.

In deel III focussen de auteurs op de mondiale context waarbinnen de beschreven socio-economische processen plaats vinden. Blijkbaar vraagt een zich globaliserende economie een nieuw soort soepelheid van individuen: flexibiliteit. Er is zelfs sprake van Kleenex-personeel. Als de job gedaan is, wordt het personeel weggegooid. De gewetensvraag wordt gesteld: moeten we meewerken aan het 'systeemvaardig' maken van de mens? Of moeten we niet eerder een 'menswaardig systeem' opbouwen?

In deel IV hebben de auteurs het weer over "basiseducatie: tussen disciplineren en emancipatie". De toon in dit hoofdstuk is minder opgewonden en meer getuigend. Er worden ook veel voorbeelden uit de praktijk aangehaald. Daaruit wordt duidelijk dat de concrete praktijk van de Basiseducatiemedewerker paradoxaal is. Er wordt opnieuw kritisch verwezen naar een colloquium van het VOOB, naar aanleiding van de Internationale Dag van de Geletterdheid, waarop de sluipende marginalisering van de laaggeschoolden in onze

samenleving cijfermatig beargumenteerd wordt. Laaggeschoolden hebben een meer precare arbeidsmarktpositie en grotere armoederisico's. De auteurs zijn het echter niet ééns met de conclusies van het colloquium dat de basiseducatie zich moet verankeren in het geheel van het volwassenenonderwijs om de laaggeschoolden, door middel van een kwalificatieverhoging, een uitweg te bieden uit de achtergestelde positie waarin ze dreigen vast te lopen. De redenering is dat de basiseducatie met haar basic skills-benadering van geletterdheid de sociale uitsluiting mee reproduceert, en te veel meegaat met de logica van het economisch systeem.

74

Wat is het alternatief? Wat je verwacht is niet meer of minder dan een solidariteitsverklaring met de kansarmen om dan vanuit de marge van de laaggeschoolden een revolutionaire transformatie van het economisch systeem na te streven. Wij gaan door met de strijd! Gelukkig is het toch wat voorzichtiger en pragmatischer. Eerst en vooral wordt gepleit voor een 'contextuele' benadering van geletterdheid. Het is belangrijk voor de basiseducatiemaker om geletterdheid telkens weer af te wegen tegen de directe leefwereld van de volwassene: wat is voor mij belangrijk? Geletterdheid is dan ook een relatief begrip, dat moet gezien worden in relatie met de context waarbinnen deze geletterdheid in praktijk wordt gebracht. De concurrentieverhouding van het Europees economisch systeem in competitie

met Japan en de Verenigde Staten is hier NIET noodzakelijk de eerste bekommernis. Kortom: een houding van levensnabijheid bij deze of gene volwassene die bijscholing zoekt. Ten tweede wordt gepleit voor een competentiebenadering van de volwassenen. Het is van levensbelang om de doelgroep van volwassenen die bijscholing zoeken te behandelen als competente actoren. Ze kunnen al veel, laten we daarbij aansluiten! Dit veronderstelt heel wat van lesgevers en begeleiders! Minstens een houding van professionaliteit en respectvolle betrokkenheid. Ten slotte wordt gepleit voor een participatiebenadering. Leren is participeren, zo wordt er gesteld, en participeren is veranderen. Van onderop en van binnenuit kan het systeem blijkbaar ook veranderen? Tot op het laatst wordt wel gefulmineerd tegen geletterdheid als een geheel van basisvaardigheden. Het gaat om de realisatie van een 'menswaardig systeem' en niet om het maken van 'systeemvaardige mensen'. De basiseducatie heeft de plicht om voor het eigen cliënteel eisen te stellen t.a.v. de samenleving. Het gaat dan om eisen als een keuzegarantie (een leerweg uitstippelen die past bij het eigen levensproject), een arbeidsgarantie (een leerweg eindigend in werk), een kwaliteitsgarantie (leren moet uitmonden in kwaliteitsvol werk), een veiligheidsgarantie (geen sancties). Ten slotte krijgen we nog een uitsmijter over de houding van de educatieve werkers t.a.v. hun werk. Zijn ze lakeien van een vreemd systeem? Of struikrovers

die als Robin Hood weigeren te knielen voor de machten, maar het goede doen en het kwade recht zetten... Het laatste zinnenetje van het boek klinkt wat vreemd, maar is natuurlijk een laat juist inzicht: "De onderdrukking zelf (opheffen) valt immers buiten hun educatief bereik."

Het pomphuis van de 21ste eeuw is zeker een interessant boek. Al wie in de educatieve sector met laaggeschoolden werkt heeft er een kluif aan. Onvermijdelijk is dan een reflectie over de eigen praktijk zinvol: ben ik ook bezig mijn mensen 'systeemvaardiger' te maken, of probeer ik het systeem menswaardiger te maken? Af en toe de eigen doelstellingen bevragen is heilvol, als we fixatie op het instrumentele willen voorkomen. Toch vind ik het boek wat te oppositioneel t.a.v. 'het systeem'. Het boek is wél heerlijk onmodieus maatschappijkritisch. Dat mag zeker! Maar af en toe vind ik de auteurs wat te ideologisch bevlogen en te weinig pragmatisch. Precies vanuit wat ze zelf een contextuele kijk op de zaak noemen, zou ik sneller toegeven dat het niet altijd of de mens, of het systeem is. Als ik als laaggeschoolde werkzoekende mijn basisvaardigheden kan bijspijkeren om gemakkelijker aan werk te geraken, dan kan – eerlijk gezegd – de maatschappijkritiek van mijn educatieve medewerker mij gestolen worden. Ik ben niet overtuigd van de

heilloosheid en perversheid van de basisvaardighedenbenadering van het VOGB. Is het per definitie onmogelijk om een focus op basisvaardigheden te combineren met de participatieve, levensnabije benadering die in het laatste hoofdstuk bepleit wordt? Veel heeft wellicht te maken met de strijd waarover tussen de regels wat te vernemen valt: een lokaal Centrum Basiseducatie versus een Steundienst nationaal, van waaruit noodzakelijkerwijs los van concrete levensverhalen, ietwat abstract ondersteunend studiewerk gebeurt. Als in het laatste hoofdstuk een 'arbeidsgarantie' opgeëist wordt voor de mensen, dan gaat het uiteindelijk ook om arbeid binnen het systeem, weliswaar kwaliteitsvolle arbeid. En terecht! De contextuele blik vraagt méézijdige paritijdigheid: de belangen van het systeem én de individuele mens zijn verzoenbaar. Het beeld van de educatieve medewerker als systeembestrijdende Robin Hood is natuurlijk heerlijk romantisch. Het verwarmt ons groenlinkse hart en doet ons glimlachen. Maar ik weet niet of de laaggeschoolde werkzoekende dat in eerste instantie van Basiseducatie verwacht. Uiteraard moet de doorhollende tijger van de wereldeconomie worden getemd, maar niet per se als we lezen en schrijfflessen organiseren voor laaggeschoolde werklozen.

Frederik Janssens